

UMELECKÉ DEDIČSTVO POZORUHODNÝCH EURÓPSKYCH PARAMETROV V BARDEJOVE

František MATÚŠ, Prešov

Abstrakt

Béla Kéler (1820-1882) v testamente určil časť pozostalosti rodnému Bardejovu a Prešovu. V roku 1833 bol skladateľov závet naplnený a transportovaný do Bardejova. Časť pozostalosti ostala v majetku mesta Bardejov a druhá vyexpedovaná do Prešova. Obsah Kélerovej pozostalosti v Bardejove a osud pozostalosti v Prešove. Absencia hudobno-interpretáčnej úrovne a kultúrneho prostredia vtedajšieho Horného Uhorska pre interpretáciu Kélerových skladieb. Politicko-spoločenské nazeranie na skladateľov odkaz v jednotlivých štátnych systémoch. Úloha súčasnej muzikológie objektívne zhodnotiť skladateľský odkaz B. Kélera a zaradiť ho do kontextu kultúrneho diania dneška na Slovensku. Kélerova tvorba významnou mierou prispela v 2. polovici 19. storočia k tomu, čo dnes označujeme ako „európske kultúrne dedičstvo“. Apel na trvalé zakotvenie jeho tvorby v umeleckom prostredí multikultúrnej Európy.

Kľúčové slová

Skladateľ. Pozostalosť. Mestá Bardejov a Prešov. Muzikologická reflexia tvorby B. Kélera. Európske kultúrne dedičstvo.

Úvod

Mestská rada kráľovského mesta Bardejova obdržala 20. marca 1883 oficiálny prípis z wiesbadenskej prokuratúry z Nemecka, v ktorej jej oznamujú, že 20. novembra 1882 zomrel vo Wiesbadene bývalý nassauský kapelník, hudobný riaditeľ, bardejovský rodák Albert Paul von Kéler. U tamojšieho obvodného súdu zanechal testament s dodatkami, podľa ktorého časť svojho hnuiteľného majetku, pozostávajúcu zo spomienkových predmetov a z cenných muzikálií venoval Bardejovu a Prešovu. Svoju rodnému mestu Bardejovu poručil polovicu z „cenných muzikálií pre vojenskú hudbu a sláčikový orchester“, dva zväzky jeho vlastných, tlačou vydaných skladieb pre klavír (op. 1 – 50 a op. 51 – 100), osobnú korešpondenciu a ďalšie písomnosti. Evanjelickému kolégiu v Prešove venoval druhú polovicu svojich „orchestrálnych a vojenských hudobnín“. Po zrealizovaní patričných úradných postupov bol celý Kélerov odkaz dopravený do Bardejova. Kéler bol neobyčajný pedant, ale v závere svojho života pravdepodobne už nestačil vyhotoviť súpis partitúr dedikovaných skladieb, takže po doručení odkazu sa nevedelo, ktoré notové materiály majú ponechať v Bardejove a ktoré poslať do Prešova. Za tým účelom ustanovili dvojčlennú komisiu z miestnych hudobníkov a tá v súlade s poručením v tes-

tamente notový materiál rozdelila na dve polovice. Súpis Prešovu určených hudobní sa nepodarilo nájsť a otázne je, či vôbec existoval.

Kélerov skladateľský odkaz dnes

Dnes po 130 rokoch od tejto udalosti vieme, že Kélerov umelecký odkaz svojmu rodisku v hornom Uhorsku (dnešnom severovýchodnom Slovensku) sprevádzali v kultúrnom dianí nášho regiónu nemalé peripetie a občas aj dobre mienené pokusy zaradiť ho do slovenského hudobno-kultúrneho povedomia. Mnohokrát a mnohí ľudia sa o to pokúšali, ale želaný efekt sa z rôznych dôvodov a príčin nedostavil, napriek tomu, že „*Kéler od nás vyšiel do sveta a v svojom čase robil česť svojmu rodnému mestu a nám všetkým*“ – ako to trefne vyjadril vo svojej knihe Tvorcovia hudby, člen opery SND v Bratislave, známy slovenský spevák, tenorista a hudobný publicista Štefan Hoza.

Pri hodnotení tohto javu a celého Kélerovho skladateľského odkazu vystupujú do popredia tri dôležité momenty:

1. čo motivovalo Kélerovo rozhodnutie k takejto dedikácii,
2. akými hodnotovými parametrami Kélerova hudobná tvorba disponuje a
3. ako ďalej s Kélerovým odkazom v kultúrnom dianí na Slovensku.

O motivácii Kélerovho rozhodnutia dedikovať výsledky svojho umeleckého snaženia mestu Bardejov toho veľa nevieme. Faktom je, že Kéler z každej svojej orchestrálnej a komornej skladby vyhotovoval dve až tri kópie a takmer všetky svoje skladby pre klavír vydal tlačou. Vo svojom testamente a v dodatkoch k nemu rozdelil svoju hudobnú pozostalosť na tri časti. Časť svojich notových materiálov, najmä partitúry skladieb pre orchester ponechal v meste svojho posledného pôsobenia, vo Wiesbadene, zrejme v snahe zachovať životnosť svojej hudby v tomto prostredí. Osudy tejto časti nie sú nám známe.

Dedikácia notových materiálov mestu Bardejovu pravdepodobne vychádzala z predpokladu zachovania jeho životnosti prostredníctvom koncertov v Bardejovských život, nezaložil si rodinu a v spomienkach sa neustále vracal do rodného mesta, čo nakoniec vyjadril aj v svojej slávnej skladbe *Erinnerung an Bartfeld*, op. 31. Túžbu po domove, povestný nemecký „das Heimweh“ – typický jav života človeka v ďalekej cudzine, umocňovali aj úspešné uvádzania jeho diel v domácom prostredí, najmä v Bardejovských Kúpeľoch, v Budapešti a v celom vtedajšom Uhorsku.

Nešpecifikovaný odkaz Prešovu je v testamente vyjadrený vetou: „*Prešovskému evanjelickému kolégiu určité množstvo rukopisov a tlačí*“. Vykonávatelia testamentu údajne vytvorili toto „určité množstvo“ z duplikátov partitúr skladieb venovaných Bardejovu. Dedikácia Prešovu bola veľkorysým gestom Kélera, ktorým nesporne vyjadril svoju vďačnosť Prešovu zato, že tu získal

právnické vzdelanie, istý čas tu pôsobil ako učiteľ hudby a vďaka priateľom z muzikantských kruhov práve tu bol začiatok jeho úspešnej skladateľskej a interpretačnej kariéry v Európe na poli vtedajšej zábavnej hudby. Po rozdelení Kélerovho skladateľského odkazu v Bardejove časť určená Prešovu bola, podľa existujúcich záznamov, zabalená do drevenej debny a odoslaná do Prešova. Do evanjelického kolégia sa však nedostala a jej osud nie je bližšie známy.

Na margo Kélerovho skladateľského odkazu Bardejovu a Prešovu musíme však objektívne konštatovať, že v tom čase nielen tieto mestá, ale celý vtedajší región Horného Uhorska nedisponoval kultúrными a hudobno-interpretačnými parametrami podobnými prostrediu, v akom tieto diela vznikli a boli verejne prezentované. Zachovať ich trvalú životnosť v oblasti zábavnej hudby v rozsahu zodpovedajúcom ich kvalitám sa nepodarilo a ani nemohlo podať. Spoločenský vývoj, politické zmeny na mape Európy v 20. storočí, katastrofálne vojnové konflikty, vznik nových národných celkov, priniesli aj nové estetické a umelecké trendy, nové spoločenské požiadavky, nové hudobnozábavné žánre, nový typ „hudobného konzumu“, čím sa Kélerov hudobnoestetický ideál stal historickým reliktom a bol odsúdený na uloženie do depozitu v bardejovskom múzeu. A ešte jeden moment tu zohral mimoriadne dôležitú úlohu: Kéler bol rodom bardejovský Nemeč. Podstatnú časť svojho života prežil v nemecky hovoriacich krajinách, reprezentoval nemeckú hudobnú kultúru a svoju uhorskú vlasť oslávil skladbami na maďarské námety a v maďarskom duchu. Do slovenského národno-obrodeneckého procesu nijakým spôsobom nezasiahol.

Potreba kulturologického a muzikologického výskumu

Nazeranie na umelecký odkaz tohto druhu sa po politických zmenách na konci 20. storočia radikálne zmenilo a do širokého povedomia sa presaduje názor, že všetky národné kultúry sú v podstate multikultúrne. Z tohto aspektu zaraďovanie Kélerovho skladateľského odkazu do kontextu kultúrneho diania dneška na Slovensku sa ocitlo pred novou výzvou – zmeniť doterajšiu optiku pohľadu na spoločenskú funkciu v čase jeho vzniku a objektívne zhodnotiť jeho prítomnosť v kontexte kultúrneho diania v Európe, vrátane na území dnešného Slovenska. Rozhodne to nie je ľahká úloha a nedá sa suplovať síce chvályhodnými, ale predsa len sporadickými pripomínaniami si výročí jeho narodenia a úmrtia a výzvami, že ho treba „vrátiť do európskeho hudobného dedičstva“. Odpovede na nové výzvy poznávať nové dimenzie takého pozoruhodného európskeho fenoménu, akým Kélerov skladateľský odkaz rozhodne je, žiadajú si seriózne profesionálny kulturologický a muzikologický výskum. Kéler priamo v najvýznamnejších západoeurópskych kultúrnych centrách významnou mierou prispel v 2. polovici 19. storočia k tvorbe toho, čo dnes označujeme vzletným pojmom „európske kultúrne dedičstvo“. Toto hudobno-

kultúrne dedičstvo sme zdedili a treba si postaviť otázku, ako sme ho zveládili. Po celej Európe sa na výskum, záchranu a propagáciu takéhoto fenoménu vypisujú vedecké granty, vo vedeckých a vedekopedagogických inštitúciách k tomu určených sa vytvárajú podmienky na riešenie vedeckých projektov skúmania, odborného hodnotenia a záchrany všetkého cenného, čo nám minulosť zanechala. My pracujeme s viac ako 130 rokov starými hodnoteniami Kélerovej hudobnej tvorby. Nemecké noviny Hamburger Fremden-Blat ešte v roku 1877, teda päť rokov pred jeho smrťou, vo svojom obsiahlom úvodníku na prvej strane uverejnili Kélerov umelecký životopis a naše súčasné informačné zdroje v podstate iba reinterpretovali to, čo tam je napísané. Spoločenský a umelecký kontext doby, muzikantské kvality B. Kélera umožňujúce mu vstupovať do hudobného diania v danom prostredí, odborná charakteristika jeho kompozičného štýlu v porovnaní s požiadavkami hudobného publika, inšpiračné zdroje jeho tvorby a spôsoby ich spracovania a nakoniec pozoruhodné spoločenské úspechy, ktoré na svojich koncertoch v najvýznamnejších koncertných sálach západnej Európy získal, o tom všetkom vieme máločo. Jedno je isté, keď v roku 1845 ako 25 ročný prišiel z Prešova do Viedne a urobil konkurz na miesto huslistu do orchestra Theater an der Wien, to nebol výsledok toho, že sa doma sám učil hrať na husliach, ako sa môžeme o tom dočítať v niektorých našich publikáciách. Rovnako takmer päťdesiat partitúr tanečných skladieb, ktoré si tam doniesol nevytvoril tým, že sám sa naučil „brnkať“ na klavíri. Naštartovanie jeho úspešnej interpretačnej a kompozičnej kariéry vo Viedni a jej vyvrcholenie vo Wiesbadene bolo výsledkom tvrdej celoživotnej práce, odriekania a cieľavedomého umeleckého snaženia vo vyspelých európskych centrách.

Záver

Obdivuhodná a mnohovravná je tá skutočnosť, že úspechy, ktoré Kéler dosiahol sa zrodili v období neobyčajného rozkvetu hudobného umenia v Európe, v období novoromantizmu, v období tvorby symfonických básní, programových symfónií a novoromantických opier. V tomto období vrcholila famózna virtuosita huslistu Niccolu Paganiniho a nedostižná klavírna technika Franza Liszta. Kéler nebol len obyčajný pesničkár a tvorca skladieb do tanca. Na svojich koncertoch ako dirigent popredných orchestrov úspešne uvádzal orchestrálne a komorné diela mnohých popredných európskych skladateľov, akými boli Joseph Haydn, Ludwig van Beethoven, Franz Liszt, Richard Wagner, Charles Gounod, Carl Maria von Weber, Felix Mendelssohn-Bartholdy, Gioachimo Rossini, Franz Schubert, Friedrich von Flotow, Carl Otto Ehrenfried Nikolai, Joseph Lanner, Johann Strauss ml. a mnohí iní, ktorí mu aj písomne vyjadrili svoj obdiv. Všetko to realizoval v zložitých ekonomických podmienkach vrcholiaceho kapitalizmu, ktorý nikdy umelcom nič nedaroval.

Úspechy, ktoré Kéler dosiahol, boli také výrazne a finančne také lukratívne, že posledných 15 rokov svojho života sa ako slobodný umelec, bez služobnej závislosti na chlebdarcoch, mohol naplno venovať kompozičnej a príležitostnej dirigentskej práci.

Umelecký odkaz osobnosti Kélerovho razenia si nesporne zaslúži nové iniciatívy pri zabezpečovaní jeho trvalého zakotvenia v kultúrnom kontexte multikultúrnej Európy.

Abstract

Bela Kéler (1820 – 1882) has donated in his will part of his heritage to his birth town of Bardejov and Presov. In 1833 composer's will was fulfilled and transported to Bardejov. Part of this stayed in Bardejov and second part was transported to Presov. The content of Bela Kéler heritage and destiny of his heritage in Presov. The lack of music-interpretational level and cultural environment of Upper Austria-Hungary at the time for interpretation of Kéler compositions. Political – sociological outlook at the composer's message in particular state systems. The task of musicology nowadays is to evaluate the composition message of Bela Kéler and place it into the context of cultural life in Slovakia nowadays. Kéler's music work has added significantly in 2nd half of 19th century to what we call today "European cultural heritage". There is appeal for his works to be incorporated on regular basis in concert practice throughout Europe.

Keywords

Composer. Heritage. Towns Bardejov and Presov. Musicological reflexology of Bela Kéler work. European cultural heritage

Zusammenfassung

Kéler Béla (1820-1882) bestimmte in seinem Testament einen Teil seines Musikvermächtnisses der Heimatstadt Bardejov und Prešov. Im Jahr 1833 wurde das vermachte Material na Bardejov überstellt. Ein Teil blieb in Bardejov, den zweiten Teil des Nachlasses wurde nach Presov exportiert. Inhalt des Kélers Nachlasses in Bardejov und Schicksal des Nachlasses in Presov. Abwesenheit des entsprechenden musikalischen Niveau und das schwache kulturelle Milieu des damaligen Oberungarn um Kélers Werke durchführen und wahrnehmen zu können. Politisch-gesellschaftliches Ansehen an Kélers Schaffen in einzelnen Staatsystemen. Die Rolle der zeitgenössischen Musikwissenschaft objektiv bewerten Songwriting Link B. Kéler und steckte es in den Kontext der heutigen kulturellen Leben in der Slowakei. Kélerova macht wichtige Beiträge in der 2. Hälfte des 19. Jahrhundert das, was wir jetzt beziehen sich auf als „europäisches Kulturerbe „. Apel dauerhafte Verankerung seiner Arbeit im künstlerischen Umfeld multikultürne Europa. Das Fehlen der musikalischen Interpretation Ebene und kulturellen Hintergrund der damaligen Oberungarn Interpretations Kélers Songs. Politische und gesellschaftliche Wahrnehmung Komponisten zu verbinden einzelnen staatlichen Systeme.

Keywords

Composer. Das Anwesen. Bardejov und Presov. Musicological Reflexion von B. Kéler. Europäischen Kulturerbes.

Kivonat

Kéler Béla (1820-1882) végrendeletében hagyatékát részben szülővárosának Bártfának (Bardejov) és Eperjesnek (Prešov) hagyta. 1883-ban végrendelete beteljesült és a hagyaték megérkezett Bártfára. A hagyaték első része a város birtokában maradt a második részét pedig elküldték Eperjesre. Kéler Béla Bártfai hagyaték tartalma és az Eperjesi rész sorsa. Az akkori Felvidék kulturális körülménye nem volt megfelelő ahhoz, hogy Kéler Béla műveit színvonalasan előadják. Társadalom politikai szemle a zeneszerző örökségére a különböző politikai rendszerekben. A mai zenetudomány feladatáról objektívan értékelni Kéler Béla zeneszerző örökségét és a beépüléséről a mai Szlovákia kulturális kontextbe. Kéler Béla műve már a 19. század második felébe kiemelkedő módon hozzájárult ahhoz, amit ma „európai kulturális örökségnek“ nevezünk. A zeneszerző művei beillesztéséről a mai multikulturális Európai művészetek közé.

Kulcsszavak

Zeneszerző. Hagyaték. Bártfa (Bardejov) és Eperjes (Prešov) városai. Kéler Béla műve a zenetudomány reflexiója. Európa kulturális öröksége.

Doc. PhDr. František Matúš, CSc.

Emeritný vysokoškolský pedagóg

Mirka Nešpora 33

080 01 Prešov